

CULTURA 21 agost 2020 2.00 h

2

UN TAST DE... 'ENAIGATS', DE XAVIER CORTADELLAS

Serra i el final del Daró

La carretera tallada a Serra de Daró, amb el Montgrí al fons, un dia de temporal **MANEL LLADÓ**.

Enaigats

Sidillà

Autor:

X. Cortadellas

Il·lustracions:

Llenas Llenas

Gènere:

Assaig literari

Pàgines:

344

Preu:

21 €

Malgrat que el país i la gent ens hàgim fet a partir de la nostra relació amb l'aigua, la història de l'aigua a casa nostra és sobretot encara una història inèdita. De l'aigua, a l'Empordà històric, encara són molts els que en diuen 'aiga'. Estancada en gorgues, llones, estanyols o aiguamoixos i en tants altres noms de les aigües mortes; viva, en els reixorts, en el Ter, el Daró i altres rius, torrents, comalades, recs i rieres. Sovint l'aigua trenca motes, cursos i lleres, inunda camps i terres planes, i deixa el país 'enaigat'. Enaigats va de tot això. De la gent i de l'aigua, els dos grans protagonistes de tot el que ha passat i de tot el que se n'explica, llegendari o no.

A l'hora de buscar un nom a Serra de Daró no s'hi van pas pensar gaire. Van mirar què tenien a prop. El Daró hi arriba, sembla evident doncs, que, si fem cas del nom, hi hauria d'haver també una serra a la vora. Però pregunto on és aquesta serra a molta gent del país i no me'n saben dir res, no l'han vista mai. Jo també vaig haver de demanar-ho. La serra és a dins del poble, a la part vella. Només fa entre 12 i 15 metres d'alçada, les cases hi són a sobre, és per això que no es veu: can Feliu, l'església, l'ajuntament o el mas Serrallers, que és en el punt més alt. Quasi 15 metres, poca broma. "A sota hi ha roca", em van dir alguns d'aquells amb qui en vaig parlar. El Ter va arribar al peu d'aquesta serra el dia de Sant Lluç de l'any 1940, a començaments d'octubre, la primera gran riuada de després de la guerra. M'ho va dir l'Enric Sala del mas Juanola de Fitor fa temps: "Les guerres sempre porten postermes". A l'Empordà, una posterma equival a una plaga. Ell parlava "d'una posterma de ratinyols" perquè tots els sembrats van quedar sense espiga: el blat, l'ordi, els raïms d'espigueta de la civada... "Cau posterma", deien a Palafrugell abans, quan hi havia una calamarsada. "Hi ha una posterma de cargols". També, doncs, hi deu poder haver una posterma d'aigua. O moltes.

El dia de l'any 1940 de la posterma de Sant Lluç, per poder arribar fins a Serra, el Ter va haver de saltar damunt del Daró. Un poti-poti de fang, troncs i aigua. De Canet fins a Canyà i de Fontanilles fins al mar: tot va quedar enaigat, que és el que es diu en aquest país que passa en un territori quan l'aigua hi torna. Primer cau l'aigua. A vegades, l'aigua ve de més amunt, de lluny. Després, aquella part de país queda enaigada, com el vi quan s'hi posa massa aigua o com els nens quan no poden deixar d'estar tristos perquè tenen gelosia d'un altre. Segons l'Albert Llenas, en Robert Casas, d'Anyells, a Corçà, explicava que, quan una criatura quedava enaigada, havien de donar-li aigua de nous pous diferents perquè és guarís. Deu ser per això que deien que estaven enaigats.

PUBLICIDAD

#CosasdeBebés en Carrefour y Carrefour.es
¡Precios para ayudarte! Ofertas en todo para tu bebé:
carritos, sillas, juguetes y más

[Ver todo](#)

Inspired by invibee

No escriuré els noms de la gent de Serra amb qui vaig parlar. N'hi va haver que em van dir que no ho volien. Quan l'aigua no els arribava fins a la porta de casa seva, les dones i els homes de Serra anaven a buscar-la a la font de can Barris. En deien la font Grossa, tenia dos canons. Com la de Sant Iscle. L'aigua hi rajava sempre. Encara avui hi raja. La que sobra fa el que en diuen el Ratgeret, que ara és soterrat. Baixa cap al poble, passa a prop del Casal, que és el punt on les dones feien la bugada per estalviar-se d'haver d'anar fins a la font Grossa, i acaba desembocant al Riell. Ja a Llabià, el Riell, troba la Segona Riera, que ve de Sant Iscle. Aigua avall, Riell i Segona Riera van a parar al Daró.

Del Daró, en canvi, molta gent es pensa que ja ho sap tot. Veuen que va de Serra a Gualta. Saben –sobretot perquè també ho veuen– que des dels anys seixanta del segle XX, passat Gualta l’han canalitzat cap al Ter. De riu, doncs, el Daró ha passat a ser un afluent. De la independència a l’autonomia. I així anar perdent.

N’hi ha que han sentit a explicar que abans, la serra de Serra de Daró que no acaben de saber ben bé on és privava el Daró d’anar cap al mar. Privar, és clar, vol dir impedir. Diuen que el riu topava amb aquesta roca i que l’aigua es desviava cap al sud. Sí, una llegenda. Coses que s’expliquen. El cert és, però, que primer el Daró arribava a l’estany Adrover o Adroher o Adroer, com a vegades també s’escriu. Hi ha gent de Serra que m’han explicat que no gaire lluny d’on era aquest estany hi ha un mas enterrat. En un article de l’any 2019 a la *Revista de Serra de Daró*, en Salvador Vega va escriure que el nom Adroher potser estava relacionat amb el paborde Arnau Adroher, que va viure a finals del segle XIII. Pot ben ser. En Salvador Vega sap moltes coses. Després de passar per l’estany Adroher, en tot cas, l’aigua del Daró arribava a l’estany d’Ullastret. I potser n’hi havia que ja hi arribava directament. Així de senzill. Si es demana, però, a aquella gent com és, doncs, que a Gualta tinguin un pont tan vell damunt del Daró, un pont que ja es veu que ve d’antic, comencen a tremolar. Algú que s’hi hagi interessat una mica més potser recordarà haver llegit en algun lloc que, per al Daró, l’estany d’Ullastret era com un sobreixidor. No soc pas el primer d’escriure-ho: l’estany d’Ullastret era un gran sobreixidor natural. El Daró anava cap a Gualta, quan baixava de gom a gom es trencava en direcció a Ullastret. Però pareu ment, com deien abans, que el Daró no només es trencava per Serra. També, trencava entre Casavells i Matajudaica. Ja en tornaré a parlar quan toqui perquè sobretot trencava en aquest punt. No deu ser casualitat, no obstant, la toponímia que hi ha en els quatre extrems d’aquest gran rectangle. Canet i Canyà, que deuen venir de canya en el nord. Casavells, que antigament era Canavells. Canapost, més a llevant i, com Casavells, en el cantó sud. A tots dos llocs hi devien fer cànem. I també hi havia i hi ha encara naturalment canyes. En tot cas qui mantenia regularment l’estany d’Ullastret era la riera de Celsà, que ve de la banda de Canapost i que hi duia aigua sempre. O quasi sempre.

Tornem una altra vegada a Serra. El Daró era un riu complicat. Tenia dos braços. Del més petit, en deien el Daró Vell. Ni tan sols no arribava a Serra perquè es desviava directament cap a l’estany Adrover, a tocar del punt més baix de la carretera que ve d’Ullastret. Darrere, hi ha el puig de Serra. 26 metres d’alçada, una torre damunt del pla. Més cap a Llabià, la font de la Roqueta. Entre ells dos, hi ha una necròpolis, un poblat ibèric, un pont que deu tenir un origen romà, encara que el que veiem avui podria ser de l’edat mitjana. Hi passava, diuen, un dels antics camins que duïen a Empúries. De moment, tot són hipòtesis.

No sabem tampoc com era aquest tros de país a l’edat mitjana. Sabem que les lleres dels rius canvien perquè canvien també els llocs per on passen. “L’aigua troba sempre els seus camins”, diuen. Però ¿què passava en el Baix Empordà? Potser fins fa uns pocs centenars d’anys, un braç del Ter passava més a la vora de Gualta. Sabem, això sí, que, fins als anys seixanta del segle passat, en el seu tram final, el Ter i el braç més important del Daró, el que no anava cap a l’estany Adrover, corrien paral·lels. Dos corrents d’aigua que no es trobaven, a un quilòmetre o ben poc més de distància. Uns quants dies de pluja i era fàcil que es trobessin. Avui, en canvi, el que passa és que, si hi havia un Daró Vell abans de ser a Serra, a Gualta, hi ha un nou Daró vell. Comença passat el pont, allà on arrenca també el Daró canalitzat que va a trobar el Ter cap a Ullà i Torroella. El Daró vell de Gualta, en canvi, va en direcció sud, cap al mas Carles de Pals. Tal com m’ha explicat la Judit Pujadó, se li ajunta el rec del Molí, que ve de Canet i que passa per sota el

Pont de la Blaia, ja a Fontanilles. Després del mas Carles de Pals, tota aquesta aigua es va a perdre –a fondre– en els aiguamoixos de Pals, on, encara, tal com passa o passava també a l'estany d'Ullastret, quan plou molt, tot són o tot eren reixorts d'aigua. Recordo que ja he dit que vaig buscar-ho al diccionari: “fonts que brollen accidentalment quan la terra està molt saturada de les pluges”. Passat el mas Carles, hi ha també recs com el del Molí de Pals, rieres com la riera Nova, corrents com el Restallador. “La pura anarquia”, tal com va escriure Joan Carandell a *El Bajo Ampurdán*.

Però ara aturem-nos un moment perquè comença a ser hora d'escriure que en el nord i en el centre del Baix Empordà, pràcticament a tot el Baix Empordà si descomptem el corredor de Palafrugell i el cas particular de la Vall d'Aro, tant el Daró com la riera de Peratallada o com molts altres recs i rieres no arribaven pas sempre al mar. Sovint s'esvaïen abans perquè no tenien prou força, acabaven formant basses o aiguamoixos en el pla, variava segons les pluges. El Daró es fonia, per dir-ho com es deia abans, entre l'estany d'Ullastret i els aiguamoixos de Pals. Quan duia molta aigua arribava al mar. Però només hi arribava en part, una mica, naturalment sobretot després de grans temporals, que en aquest país solen ser llevantades. De la riera de Peratallada ja en parlaré també quan toqui. El cas és, doncs, que a bona part de l'Empordà costaner, a l'Alt i al Baix, hi ha i sobretot hi havia una manera de no acabar de tocar mai el mar perquè, descomptant el Fluvià i el Ter, l'Empordà no és o no era un país de desembocadures, sinó d'aigua mandrosa i d'aiguamoixos, de basses, de llaunes, de llonges i d'estanys d'aigua soma. Jo en dic la manera empordanesa de no acabar d'arribar al mar. Inconcret, vague, mudable, incert, sempre segons els vents i les pluges. Tot plegat, devia assemblar-se bastant al que feia també el riu Ter a l'edat mitjana, quan, després de deixar enrere Flaçà i Sobrànigues, arribava a Sant Llorenç de les Arenes. En part potser ja dibuixava el gran meandre de Colomers –una virada de pràcticament 180 graus– i tornava enrere cap a Sant Romanç o Sidillà, camí de Foixà, que, a més de ser el nom de l'editorial que publica aquest llibre, és, de molt abans, el nom d'un poble que van haver d'abandonar a començaments del segle XIV perquè la sorra o l'arena del riu colgava els horts, els camins i les cases. A la porta d'entrada del que avui és oficialment el Baix Empordà, el Ter, però sovint trencava pel dret. Tenia un curs tan poc clar, una llera tan poc marcada que molts de cops escampava l'aigua allà on podia. Això va passar, per exemple, en el segle XIV. I molts altres cops. Cada segle, uns quants cops. Molts cops. L'amo de tot, el riu Ter, l'aigua arribant a la plana. Terres d'aiguamoixos i gorgs, de basses i de llonges, de fang i de sorra. I això passava a tants i tants llocs, que als primers que van viure a Foixà, Rupià, la Sala, Parlavà, Ultramort, Sant Iscle, Ullastret, fins i tot Serra i tants i tants altres pobles que no esmento els va tocar fer les cases i les esglésies damunt dels pocs puigs que hi havia. Salvi's qui pugui. La manera empordanesa d'anar-se acostant al mar sense acabar mai d'arribar-hi, mentre nosaltres, els que hi som ara, ens ho continuem mirant des de dalt de tot, sense tanta aigua, sense que ens amoïni tant tenir prou terra per poder fer camps, però segurs com sempre des de les nostres talaies.

El Pla de Cunyà. Els Aspres

Diuen que Cunyà ve de *Canyà*. Podria ser, els noms canvien també amb els anys. A un ritme diferent de l'aigua. Això mateix ha passat també amb el nom del Ter. La majoria de nosaltres avui diguem Ter amb *e* oberta; d'altres, amb *e* tancada. Més d'un dels que me n'han parlat, però, sobretot si són grans i si hi viuen a la vora, en diuen *Te* sense la erra final. La majoria amb *e* oberta, que té és una altra cosa. Molt més al nord, a les terres catalanes del Vallespir i del Rosselló, hi ha els rius Tec i Tet. Fem la llista: Tec, Tet, Ter o Te i fins i tot el riu Terri, que és un afluent del Ter que travessa una de les parts més empordaneses del Pla de l'Estany. I no oblidem el riu Ser. Massa

noms semblants. Ja es veu que aquesta arrel devia voler dir riu en una llengua ibèrica més antiga que no el llatí. Potser el poc que ens queda de l'indiketa. Sí, les paraules també canvien. Busco què en deia Pella i Forgas:

“De las tribus indo-europeas proviene, en lo que se refiere a los ríos que discurren por la tierra del Ampurdán, la palabra Ter que en diplomas de la Edad Media se llamó Tezer y recuerda aquel otro río Zézere de la región gallega (en bretón ster “rio”). No otro origen tiene el llamado Cer o Ser un afuente del Fluviá, en la montaña el Freser y es muy posible también el Terri en nuestra comarca”.

Xavier Cortadellas

Xavier Cortadellas i Gratacòs (la Bisbal d'Empordà, 1956) és un escriptor, periodista i editor, autor de llibres d'assaig i de ficció en català. Va ser director de la revista Gavarres i, del 2008 al 2017, de la Revista de Girona. També desenvolupa tasques d'articulista i crític literari a El Punt Avui. Dirigeix Edicions Sidillà juntament amb Judit Pujadó.

Xavier Cortadellas.

MÉS LLEGIDES

1. Fote't, Girauta
2. No saben la resposta
3. “Amb el nou parc biomèdic, Girona podrà competir amb Barcelona”
4. Buscant una solució
5. Mas continuarà al PDeCAT i es desmarca de Puigdemont
6. ‘Charlie Hebdo’ publica les vinyetes de Mahoma
7. Arturo Vidal i Luis Suárez, camí de la lliga italiana
8. Talent arribat d'Àfrica
9. Els cribratges fan de tallafocs però no capgiren la corba